

Todellisuuden luonne

Jukka Kaisla

psykologisen taloustieteen tohtori, yliopettaja

Tämän artikkelin päämääränä on osoittaa yleistajuisesti, kuinka me tahtomattamme ymmärrämme todellisuuden luonteen virheellisesti. Virhe syntyy jo kasvaessamme ja ehdollistuessamme ympäröivään yhteiskuntaan, joten vaikka kaikki ihmiset päätyvät virhetulkitsemaan todellisuutta, ketään ei voi suoranaisesti syyttää tästä. Mutta koska tämä virheellinen käsitys todellisuudesta synnyttää kärsimystä lukemattomissa eri muodoissa, on ehkä enemmän kuin paikallaan osoittaa sen synty ja vaikutukset, etenkin kun tiedämme, että tämä voidaan korjata ja lisäksi, kuinka se käytännössä tapahtuu.

Konventionaalisen todellisuuden luonne

Opimme jo hyvin nuorina, kuinka syy-seuraussuhteet toimivat. Jo pienillä vauvoilla on käsitys tästä todellisuuden perusdynamikasta, kun he ohjailevat ruokintaansa itkunsa avulla. Todellisuutta koskevan tiedon luonne on vääjäämättä *kausallinen*: kun väitämme, että ymmärrämme todellisuutta, se tarkoittaa, että väitämme tietävämme, kuinka jokin syy-yhteys toimii. Todellisuus ilmentää itseään meille juuri syy-yhteyksien muodossa: kun A tapahtuu, se johtaa B:n tapahtumiseen. Kun ymmärrämme tämän syy-yhteyden, toteamme, että ymmärrämme tältä osin todellisuutta. Kaikki todellisuutta koskeva tieto rakentuu tällä tavoin.

Tämä syy-yhteyksien vääjäämätön rooli todellisuuden ymmärtämisessä voidaan osoittaa seuraavalla tavalla: yksikään ihminen ei ole koskaan tunnistanut ainuttakaan ilmiötä, joka olisi syntynyt itsekseen, ilman mitään syytä. Näin

ollen meillä ei ole mahdollisuutta osoittaa ainuttakaan itseeseen syntynyttä ilmiötä koko maailmankaikkeuden historiassa. Tämä kausaalisuuden läsnäolo on todellisuuden välttämättömän ominaisuus.

Puhun tässä artikkelissa kohtalaisen paljon ilmiöistä, joten on paikallaan kertoa mitä ne tarkoittavat. Käsite ”ilmiö” pitää sisällään kaiken mahdollisen ajattelun kohteena olevan, oli se sitten asia, esine, elollinen, eloton, konkreettinen, tai abstrakti. Kaikki, mitä käsitteellisesti ymmärrämme todellisuudesta ovat ilmiöitä, myös sinä ja minä olemme sellaisia.

Konventionaalinen on nominaalista

Me rakennamme käsitystämme todellisuudesta oppimalla mikä on minkäkin ilmiön nimi. Nimeämällä kunkin ilmiön kykenemme kommunikoimaan ja jakamaan tietoa keskenämme. Tämä on nimeämisen, ts. nominaalisuuden keskeinen hyöty. Käsitys konventionaalista todellisuudesta perustuu erinimisten ilmiöiden välisten syy-yhteyksien ymmärtämiseen.

Kullakin ilmiöllä on oma nimensä, omat ominaisuutensa sekä omat rajansa. Me emme sekoita eri ilmiöitä keskenään, sillä ilmiöiden rajat pitävät toiset ilmiöt visusti etäällä. Ilmiöitä erottavat rajat ovat meille tärkeitä, sillä vain niiden avulla voimme ylipäättään ymmärtää syy-seuraussuhteita: jotta A voi johtaa B:n tapahtumiseen, tulee näiden ilmiöiden rajat olla tiedossamme. Mikäli näin ei olisi, B sisältyisi jo lähtökohtaisesti A:han eikä syyseurausta voitaisi osoittaa.

Ilmiöiden nimeäminen ja rajojen vaaliminen tuottaa selkeyttä ja käyttökelpoisuutta. Koko rakennettu sivilisaatiomme perustuu siihen yksinkertaiseen seikkaan, että olemme kyenneet kokeilujen avulla löytämään erinimisten ilmiöiden välisiä syy-yhteyksiä, ja hyödyntämään näitä rakentaessamme aina uusia ilmiöitä, jotka ovat vieneet kehitystä tavoittelemiimme suuntiin (tässä en ota kantaa suuntien hyötyihin tai haittoihin).

Nominaalisuudella on käytännön hyötynsä, muutoin ihmiskunta ei olisi pysyttäytynyt nimeämisessä. Sillä on kuitenkin myös rajoitteensa ja nämä rajoitteet ovat johtaneet siihen, ettemme kykene ymmärtämään todellisuutta ilman nimien synnyttämiä mielikuvia. Me siis väajäämättä ymmärrämme todellisuutta niiden mielikuvien kautta, joita ilmiöiden nimet meissä synnyttävät. Paradoksaalisesti se tapa, jolla ilmiöiden sisäisiä sekä niiden välisiä syy-yhteyksiä ymmärrämme, on ristiriidassa itse kausaalisuuden kanssa. Toisin sanoen, me ymmärrämme syy-yhteyksiä tavoilla, jotka kieltävät syy-yhteyksien olemassaolon.

Ihmisten konventionaalinen käsitys todellisuudesta perustuu siis ilmiöiden nimiin, niiden ainutlaatuisiin ominaisuuksiin, sekä rajoihin, jotka erottavat ne toisista ilmiöistä. Tarkalleen ottaen, se, että kullakin ilmiöllä on sille ominaiset ja ainutlaatuiset ominaisuudet, tuottaa ne rajat, jotka erottavat ilmiön muista.

Koska ilmiön ainutlaatuiset ominaisuudet määrittelevät ilmiön ja erottavat sen muista, on näiden ominaisuuksien oltava muuttumattomia. Mikäli ilmiön ominaisuuksia ei pidettäisi pysyvinä, ei ilmiö voisi säilyä sellaisena kuin sen tulkitsemme. Mikäli ilmiön ominaisuudet muuttuisivat kaiken aikaa, olisi vaikea ylipäätään ymmärtää sitä samana ilmiönä.

Meillä on tämän vuoksi sisäinen tarve nähdä ilmiöt ja niiden ominaisuudet muuttumattomina ja staattisina. Todellisuus vaikuttaa ymmärrettävältä, mikäli ilmiöiden ominaisuudet, ts. niiden rajat pysyvät muuttumattomina.

Toivomus pysyvyydestä ja staattisuudesta synnyttää kuitenkin haasteen, sillä mikäli jokin ilmiö tai sen ominaisuus olisi pysyvä, se ei olisi voinut syntyä, sillä syntyminen edellyttää pysyvyyden vastakohtaa, muutosta.

Sama problematiikka koskee ilmiöiden välisiä syy-yhteyksiä. Mikäli muuttumaton ilmiö A aiheuttaisi toisen muuttumattoman ilmiön B, kuinka tämä voisi tapahtua,

mikäli ilmiöt ovat muuttumattomia? Ylläpitämämme staattinen mielikuva todellisuudesta, joka koostuu irrallisista ilmiöistä, jotka ovat jollakin mystisellä tavalla syy-yhteyksissä toisiinsa, vaikka eivät kuitenkaan voi vaikuttaa toisiinsa, on ristiriitainen.

Ihminen kykenee elämään erilaisten ristiriitojen vallitessa ja yllä oleva on niin hienovarainen, ettei pääosa ihmisistä edes tunnista sitä. Kysymys kuuluukin: miksi siis kannattaisi ylipäätään kohdistaa mielenkiintoa johonkin sellaiseen, jota tuskin tunnistetaan?

Vastaus on kenties yllättävä: ymmärtämällä todellisuuden luonteen oikein, meistä jokainen voi saavuttaa pysyvän rauhan – ja se tapahtuu yllättävällä tavalla, jolla ei ole mitään tekemistä uskomisen kanssa. Meidän ei siis tarvitse lapsenomaisesti uskoa johonkin uskomattomaan, jotta meille tarjottaisiin sepitteitä lohdutukseksi. Ratkaisu syntyy analyttisesti ja päättelämällä, eikä mitään vippaskonsteja tarvita. Päinvastoin ratkaisu paljastaa tavat, joilla konventionaalinen todellisuus johtaa meitä harhaan. Tästä harhasta herääminen edellyttää päättelyä ja kehittää viisautta.

Kohti ymmärrettävää todellisuutta

Mielikuviiimme perustuva todellisuus, jossa itsenäiset, toisistaan riippumattomat ilmiöt ovat jollakin tavalla syy-yhteyksissä toisiin samankaltaisiin, on monella tapaa kummajainen. Yhtäältä se on epärealistinen, sillä kuten aiemmin todettiin, se rikkoo omia perusteitansa vastaan, sillä kausaalisuus täytyy hyväksyä ilman kausaalisuutta. Toisaalta se on riittävän funktionaalinen, jotta ihmiskunta on kyennyt kehittämään monenlaista siitäkin huolimatta, ettei se kovin tarkasti kuvaa todellisuutta.

Kerroin yllä perustelun siihen, miksi meidän kunkin kannattaa oppia ymmärtämään todellisuuden luonne oikein. Totesin, että se tuo pysyvän rauhan, jonka puitteissa koko loppuelämä on ihmeellistä. Mutta, se tuottaa myös jotain

muuta, jonka tiedän olevan monelle lukijalle vaikeasti käsitettävissä; mutta sanon sen kuitenkin, sillä pyrin ilmaisemaan asiaan liittyvän syy-yhteyden tässä artikkelissa mahdollisimman ymmärrettävästi: todellisuuden oikein ymmärtäminen johtaa vääjäämättä korrektiin käsitykseen kuolematonmuudesta, sillä analyysi purkaa konventionaalisen käsityksen kuolemasta täydellisesti ja vastaansanomattomasti. Kun kunkin analyysi on valmis, vapautuminen kuolemasta on täydellinen. Ei vähempää.

Todellisuuden tunnustaminen vain nominaaliseksi

Ensimmäinen askel kohti oikeaa ymmärrystä otetaan, mikäli hyväksymme sen vääjäämättömyyden, että käsityksemme todellisuudesta rakentuu nominaalisten ilmiöiden varaan ja että tämä nimilappujen jakaminen ei ole mitään sen kummempaa, kuin meidän itsemme tuottamaa kieleen ja käsitteisiin liittyvää toimintaa, jolla teemme todellisuutta osittain ymmärrettäväksi itsellemme. Se siis ei ole mitään sen toempaa, kuin mitä nimilappujen kirjoittaminen ja jakaminen yleisesti ottaen on. Todellisuus ei nimitä itseään eikä sillä ole kiinnostusta ilmiöiden välisiin rajoihin.

Tämän tunnustaminen on jo monelle ylivoimainen tehtävä, sillä useat meistä ovat investoineet koko elämänsä aivan toisenlaisiin käsityksiin todellisuuden merkityksestä, eikä sellaista katsota hyvällä, joka tulee ja vie lelut pois. On selvää, ettei lähtökohdan hyväksyminen käy kaikilta, mikä luontaisesti rajoittaa perille saapuvien määrää.

Katsotaanpa, mitä tapahtuu, kun ryhdymme purkamaan konventionaalista ts. nominaalista todellisuutta. Miltä näyttää sellainen todellisuus, jossa syy-yhteydet toimivat ristiriidattomasti ja jossa pidättäydymme nimilappujen kiinnittämisestä ilmiöihin?

Koska kaikella, mitä todellisuudesta ymmärrämme, on syynsä, tiedämme jo jotain ilmeistä joka ikisestä ilmiöstä: jokainen ilmiö ja sen ominaisuudet muuttuvat, eli mikään

niistä ei voi olla pysyvä. Tiedämme tämä siksi, että syy-yhteys itsessään pakottaa jokaisen ilmiön esiintymään vain, mikäli sen syntymisen ehdot täyttyvät (eli syy-yhteydet löytyvät, jonka tuloksena ilmiö ilmenee). Mikäli näin ei olisi, ilmiö esiintyisi ilman syytä eikä se näin ollen olisi voinut koskaan syntyä, vaan sen tulisi esiintyä ikuisesti (jotain, jota emme koskaan ole todistaneet).

Jokainen ilmiö esiintyy (syntyy) vain, mikäli esiintymisen syyt ja ehdot täyttyvät. Näin ilmiö esiintyy tarpeellisten syiden seurauksena. Jokainen ilmiö toimii seurauksen lisäksi muiden ilmiöiden ehtona ja syynä. Jokainen ilmiö toimii siis syy-seurausverkostossa sekä edellisten seurauksena että jälkimmäisten syynä. Tätä loputonta syy-yhteyksien verkostoa kutsutaan keskinäisriippuvuudeksi, (*dependent origination*) jonka vallitessa kaikki ilmiöt maailmankaikkeudessa syntyvät, esiintyvät ja kuolevat. Mikään ilmiö tai sen ominaisuus ei esiinny muista riippumattomasti, vaan kaikki syntyvät ja kuolevat yhdessä muiden ilmiöiden kanssa.

Itsettömyyden vääjäämättömyys

Tiedämme, että yllä kuvattu keskinäisriippuvuuden periaate kuvailee todellisuutta tarkasti. Tiedämme tämän sen vuoksi, että sen vaihtoehtona olisi keskinäisriippuvuuden puuttuminen, mikä edellyttäisi ilmiöiden esiintymisen riippumatta muista ilmiöistä, joten tällöin emme tunnistaisi ylipäätään kausaalisuutta eli syy-yhteyksiä emmekä näin ollen voisi ymmärtää todellisuudesta mitään muuta kuin sekasortoa, sillä mikään ilmiö ei johtaisi toiseen tunnistettavaan ilmiöön. Tämän lisäksi syy-yhteyksien puuttuminen edellyttäisi kaikkien ilmiöiden esiintyvän muuttumattomana ikuisesti, eikä yksikään ilmiö voisi syntyä missään ajankohdassa.

Kaikki ilmiöt ja niiden ominaisuudet ovat näin ollen riippuvaisia muista kaltaisistaan. Käsitettä ”iso” ei voida ymmärtää, mikäli käsitettä ”pieni” ei ole olemassa. Samoin jokainen ilmiö ja sen määritelmä riippuvat toinen toisistaan

eikä kumpikaan voi esiintyä ilman toista. Ilmiön ominaisuudet riippuvat ilmiöstä ja ilmiö puolestaan sen ominaisuuksista.

Kun käymme läpi kaikkia mahdollisia mieleen nousevia ilmiöitä, niiden ominaisuuksia ja yhteyksiä toisiin ilmiöihin, havaitsemme pian, ettemme löydä todellisuudesta ainnuttakaan ilmiötä, joka ei olisi riippuvainen muista. Tämä tarkoittaa sitä, ettei mikään ilmiö ole todellisuudessa riippumaton muista, eikä sillä näin ollen voi olla muista riippumatonta ja muuttumatonta olemusta tai itseä.

Tämä pysyvän itsen puuttuminen on seuraavan askeleen keskeisin havainto. Kaikki ilmiöt, mukaan lukien oma itsemme, rakentuvat näin ollen osatekijöistä ja ominaisuuksista, jotka kaikki riippuvat muista ilmiöistä. Edes meissä itsessämme ei ole löydettävissä pysyvää ja muuttumatonta ydintä, vaan kaikki osatekijät meissä riippuvat muista tekijöistä, niin kokonaisuus sen osista kuin päinvastoin.

Vaikka tämä muuttumattoman itsen puuttuminen on vääjäämätön seuraus todellisuuden luonteesta keskinäisriippuvaisena verkostona, jonka vallitessa kaikki elämä on soljunut koko maailmankaikkeuden olemassaolon ajan – jolloin asiassa ei pitäisi olla mitään uutta – voi tämän päättelyn osoittaminen vaikkapa tässä artikkelissa esiintyvällä yksinkertaisella tavalla synnyttää lukijassa monenlaisia yllättäviä ajatuksia ja reaktioita.

Asiaa voi tarkastella myös siten, että mitä oudommalta nämä periaatteet tuntuvat, sen etäämmällä lukijan käsitykset ovat todellisuuden peruseriaatteisiin nähden. Koska vastinparina on todellisuus vs. ihminen, ja koska tiedämme ettei todellisuus ole kiinnostunut meistä, niin on ilmeistä, kumman tulee luopua virheellisestä käsityksestään.

Todellisuuden oivaltaminen oikein johtaa vapautumiseen ja pysyvään rauhaan. Kyse ei kuitenkaan ole yksittäisestä, hetkellisestä ahaa-elämyksestä, vaan *prosessista*, joka rakentuu ajan kuluessa eri menetelmien avulla ja jonka seurauksena ihminen metaforisesti syntyy toistuvasti uudelleen ja lähestyy todellisuutta sekä tiedollisesti että kokemuksellisesti.

Pysyvä rauha edellyttää myös kuolemattomuuden ymmärtämistä oikein ja tämä ymmärrys syntyy prosessin aikana vääjäämättömästi, sillä itsettomuuden oppiminen, ei ainostaan käsitteellisesti, vaan erityisesti autenttisenä kokemuksena, purkaa virheellisen käsityksen sellaisesta yksiköstä, jota ei todellisuudessa ole löydettävissä.

Asiaa voi lähestyä käsitteellisesti seuraavalla tavalla. Tarkastellaan jälleen todellisuutta tutun vastinparin avulla. Yhtäällä on todellisuuden puoli, joka toimii kausaalisten lainalaisuuksiensa mukaisesti, ja toisaalla on meidän (ihmisten) puolellemme, joka toimii nominaalisuuden periaatteiden mukaisesti. Palataan jälleen kysymykseen siitä, miltä todellisuus näyttää ilman meidän sen päälle liimaamia nimilappuja. Huomiomme kiinnittyy ominaisuuteen tai sen puutteeseen. Tunnistamme kohtalaisen helposti, että koska mikään ilmiö ei esiinny riippumattomasti muista, ei millään ilmiöllä voi näin ollen olla kiinteää luontoaan. Tarkalleen ottaen, ilman nimiä ei ainutkaan ilmiö tai sen ominaisuus voi olla olemassa sellaisessa muodossa kuin me tyypillisesti kuvittelemme, meistä riippumattomasti ja pysyvästi.

Todellisuus ilman meidän puoleltamme tapahtuvaa toimintaa on aidosti tyhjä, sillä mikäli nimiä ei ole käytössä, ei myöskään ilmiöiden välisiä rajoja tai niiden ominaispiirteitäkään voi olla määriteltyinä. Tämän kaltaisen tyhjyyden käsittäminen ei tapahdu aivan hetkessä, sillä uskon, että monelle lukijalle tuottaa suuria vaikeuksia edes kuvitella miltä todellisuus näyttäisi ilman meidän nimitystoimintaamme.

Ja kuitenkin juuri tämän kaltaisen todellisuuden ymmärtäminen on avain vapautumiseen. Kun oivallamme, ettei konventionaalinen todellisuus ole sen kummempaa, kuin ilmiöiden nimeämistä ja nimilappujen jakamista keskenämme, alamme lähestyä tällaisen todellisuuden ymmärrystä värjäävää tai vääristävää luonnetta. ”Korkea-arvoista” ei voi olla olemassa, jollei ole ”vähäarvoista”. Meidän omat tarpeemme luokitella asioita synnyttää käsityksemme todellisuudesta ja tämän todellisuuden kuvittelemme aivan itse. Harva luottaisi sellaiseen tuomarilajiin urheilussa, jossa suorittaja itse pisteyttää oman suorituksensa – ja kuitenkin todellisuuden nominaalinen luonne toimii juuri tällä tavoin.

Todellisuuden ymmärtäminen vääristymistä vapautuneena on kuitenkin mahdollista. Yllä oleva kuvaus tarjoaa ehkä viitteitä siitä, ettei tämä käy aivan käden käänteessä, eikä se ehkä käy aivan kaikilta. Vaikka jokaisella meistä on ainutlaatuinen taival kuljettavana, tiedämme jotain todellisuuden luonteesta, joka määrittelee tietyt perusperiaatteet, joiden mukaan vapautuminen meillä kaikilla tapahtuu. Matka edellyttää paneutumista, kärsivällisyyttä ja periksiantamattomuutta.

Aivan ensiksi harjoittajan tulee ymmärtää *käsitteellisesti* konventionaalisen todellisuuden luonne, sekä se, kuinka tämä eroaa siitä todellisuudesta, jossa me emme ole nimittämässä ilmiöitä. Tämän oppiminen tapahtuu perehtymällä *Keskitien* dialektiikkaan ja oppeihin tekstien avulla. Tarjoan artikkelin lopussa kaksi kirjaa, joiden avulla aihetta pääsee opiskelemaan. Kumpikaan kirjoista ei ikävä kyllä ole kovin helppoja lukukokemuksia länsimaiselle lukijalle, mutta ajan kanssa ja pienellä opastuksella asiat löytävät oman luonnollisen paikkansa (opastan tarvittaessa mielelläni aiheen pariin).

Käsitteellinen tieto ei kuitenkaan vielä riitä lopulliseen vapautumiseen. Jotta tieto syntyisi ja vakiintuisi meissä, tarvitsemme työvälineeksi myös meditaatiota. Tämä sen vuoksi, että vain meditaation kahden eri tekniikan

yhdistyminen ajan myötä synnyttää ja vakiinnuttaa sen kaltaisen tietämisen, jota vapautumiseen tarvitaan. Ensimmäinen tekniikka on luonteeltaan analyttistä meditaatiota, jossa ajatustoiminta tuottaa kasvavaa varmuutta analyysin kohteesta. Toinen tekniikka harjoittaa sanatonta kokemista, jossa tyhjyyden luonne näyttäytyy ilman nominaalista todellisuutta. Ajan myötä nämä kaksi tekniikkaa yhdistyvät, josta lähtien harjoittaja elää molempia todellisuuksia yhtäaikaaisesti.

Tässä vaiheessa harjoittaja ymmärtää täysin todellisuuden eri muodot eikä kuolema esiinny siinä muodossa kuin muille. Käytämme tämän vuoksi termiä ”kuolematon”. Harjoittaja on vapautunut kaikesta kärsimyksestä eikä mikään ilmiö voi vahingoittaa tätä.

Kuinka edetä tällaisella tiellä?

Jonkinlainen perusoivallus kenties tarvitaan, jotta lukija ylipäätään kiinnostuu todellisuudesta ja sen suomista mahdollisuuksista pysyvään vapauteen, ilman keinotekoisesti tuotettuja lohtuja. Tiedämme hyvin, että ihmiskunta on koko historiansa ajan sepittänyt taruja ja uskomuksia juuri eksistentiaalisen ahdistuksen lievitykseen. Vielä nykyhetkessäkin valtaosa ihmiskunnasta haluaa uskoa lapsen lailla todellisuuden ulkopuolisiin fantasioihin. Tarve saada lohtua on niin suuri, ettei sillä järjellä, joka muutoin väittämän mukaan johtaa näiden ihmisten elämää, ole merkitystä. Tässä harjoituksessa on kyse päinvastaisesta, riisuutumisesta ja sepitteiden pois jättämisestä. Tämä edellyttää jonkinlaista rohkeutta ja kyvykkyyksiäkin.

Ne, jotka lähtevät tämän kaltaiselle tutkimusmatkalle, luovat oman polkunsä ja merkkinsä maailmaan. Täysin riippumatta siitä, miten he menestyvät ulkoisesti, nämä ihmiset toteuttavat juuri sen ideaalin, josta lajimme on saanut nimensä: *Homo-Sapiens-Sapiens*. He elävät ja kuolevat tietävinä ja tietävät juuri sen keskeisimmän, jonka meidän tulee

tietää – todellisuuden luonteen vääristelemättömänä. Korkeampaa tietämisen muotoa ei oikein voi kuvitella, kuin vapautuminen kärsimyksestä tietämisen avulla.

Kirjallisuutta

Seuraavien kahden kirjan avulla kukin voi opiskella tässä artikkelissa käsitellyjä asioita. Ensimmäinen on ehkä helpommin avautuva, joten siitä on hyvä aloittaa. Saattaa kestää tovin tottua länsimaisen joko-tai-logiikan sijaan sekä-että-dialektiikkaan, mutta sen avautuessa aukeaa myös aivan uudenlaisia tapoja hahmottaa todellisuutta.

Olen tässä artikkelissa tietoisesti vältellyt Keskitien filosofian oppi-isien, Buddhan ja Nagarjunan, nimien käyttöä, sillä pyrkimyksenäni on osoittaa yksinkertaista arkikieltä käyttämällä perustelut tämän katsomuksen tuottamaan oivallukseen. Keskitien perinne on tosiasiaassa monipuolinen ja erityisen runsas traditio, jonka oppien parissa yksi ihmiselämä kuluu vilahduksessa.

Opastan tarvittaessa aiheeseen ja olisi ehkä hyvä, että kuka tahansa toimiikaan oppaana, että tämä tuntisi Nagarjunan dialektiikan ja tässä mainitut tekniikat riittävän hyvin.

Garfield, Jay L.: *The Fundamental Wisdom of the Middle Way. Nagarjuna's Mulamadhyamakakarika.*

Komito, David Ross (ed.), *Nagarjuna's "Seventy Stanzas". A Buddhist Psychology of Emptiness.*

Lisätietoa

Lisätietoa löytyy kotisivulta: <https://jukkakaisla.fi>

